

Contribuții la Istoria evreilor din Sighetu Marmăției și Maramureș, de la începuturi până la Primul Război Mondial

Muzeograf Alin Spiridon Pralea
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Nu putem data cu exactitate începutul locuirii evreilor în Sighet. După toate probabilitățile această locuire începe undeva la mijlocul secolului al XVII-lea. Lucrarea *Sefer Marmarosh*, apărută la Tel Aviv în 1983, înaintează o dată tradițională, 1640.²⁵²

În mai multe rânduri a fost vehiculată ideea cum că, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Sighet și în Maramureș ar fi ajuns evrei din spațiul polonez, refugiați în urma răscoalei cazacilor din 1648-1649. Cazacii, conduși de Bogdan Hmelnițki, s-au ridicat împotriva aristocrației poloneze, devastând localități întregi și masacrând zeci de mii de evrei. Acest eveniment va zgudui din temelii marea comunitate evreiască din Uniunea polono-lituaniană. Se spune că foarte mulți evrei au fost uciși și foarte mulți s-au refugiat, așa că este foarte plauzibil ca o parte din acei refugiați să fi ajuns în Sighet.

Nu știm cât de mare a fost numărul evreilor veniți în Maramureș în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Cert este faptul că aceștia își fac simțită prezența, pentru că în 1690 și 1691 apar primele documente care îi menționează pe evrei în Maramureș. Documentele reprezintă cereri ale locuitorilor din Sighet de expulzare a evreilor, pe motiv ca aceștia „provoacă multe probleme localnicilor”.²⁵³ Bănuim ca numărul evreilor era încă foarte mic, probabil câțiva indivizi, comercianți, care lovesc în interesele economice ale localnicilor.

Alexandru Filipașcu menționează în *Istoria Maramureșului* conscripția din 1728, care numără în întreg Maramureșul 9 evrei, 6 în stânga Tisei și 3 în dreapta Tisei.²⁵⁴ Mai mulți istorici sunt de părere că numărul evreilor este mult subestimat în majoritatea conscripțiilor secolului al XVIII-lea, aceștia fiind numărați în funcție de taxele de toleranță plătite. Se consideră că primul recensământ în care este evidențiat numărul real al evreilor a fost realizat în perioada lui Iosif al II-lea, în 1787.²⁵⁵

Acum, la începutul secolului al XVIII-lea, documentele ne relevă principalele ocupații ale acestei incipiente comunități evreiești. Evreii care apar în documente sunt negustori ambulanti, ce străbat cu căruțele lor drumurile comerciale care făceau legătura dintre Polonia și spațiul maghiar. În prima decadă a secolului al XVIII-lea avem două documente în care apar negustori

²⁵²S. Y. Gross; Yitshak Yosef Kohen - *Sefer Marmarosh*, Ed. Bet Marmarosh, Tel Aviv, 1983, traducere online <http://www.jewishgen.org/Yizkor/maramures/maramures.html>

²⁵³Ibidem

²⁵⁴Alexandru Filipașcu - *Istoria Maramureșului*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1997, pag. 151

²⁵⁵Peter Hanak - *Jews and the modernization of commerce in Hungary 1760-1848*, în *Jews in the hungarian economy 1760-1945*, ed. Magnes Press, Ierusalim, 1992, pag. 27

evrei contractați de autorități pentru aprovizionarea armatei. În 1705 este menționat un evreu din Polonia „evreul Grafului Pototki” care intenționează să se ocupe de aprovizionarea industriei de armament a armatei ungare cu oțelul necesar fabricării de arme, din momentul în care i se va elibera un permis corespunzător.²⁵⁶ Un alt document, din anul 1708, descrie cum autoritățile locale din Sighet trimit un evreu din Sighet în Polonia pentru a achiziționa 300 de perechi de cizme „speciale”, pe care cizmarii locali nu știau să le fabrice.²⁵⁷

Un document deosebit de interesant și evocator este cel din 1728. În acest document sunt menționați doi negustori evrei din Polonia, jefuiți la granița cu Maramureșul. Sunt menționate și bunurile furate: 1300 blănuri de oaie, 20 de blănuri de lup, 20 de blănuri de jder, 7 kg de mătase, 7 kg de bumbac, 20 de coți de pânză, 23 de feluri diferite de țesături, articole de galanterie și tămâie.²⁵⁸ Observăm diversitatea produselor vândute de acești comercianți, de la produse de o valoare mai redusă, blănuri de oaie și lup, până la produse de lux, mătase, articole de galanterie și tămâie.

Una dintre principalele ocupații ale evreilor maramureșeni, pe parcursul secolului al XVIII-lea, a fost producerea și vânzarea alcoolului. Acest lucru reiese clar din documentele emise la începutul secolului. Edictul din 1718 interzicea producerea băuturilor alcoolice de către evrei, cei ce nu se supun riscând să fie expulzați.²⁵⁹ În 1726 interdicția privind producerea băuturilor alcoolice este reafirmată, dar le este permisă vânzarea alcoolului în cârciumi, cu condiția ca acea cantitate vândută să nu depășească contravaloarea unui florin de persoană. O altă lege emisă puțin mai târziu le impune să cumpere poame de la țărani doar cu bani și nu la schimb cu alcool.²⁶⁰ Conscripția din 1769 înregistrează în Maramureș 182 de familii de evrei din care 136 de familii (75%) se ocupă cu distilatul alcoolului.²⁶¹ Aceeași conscripție înregistrează în Comitatul Satu-Mare un procent de 27% producători de alcool. Această aplecare înspre distilarea alcoolului este specifică comunităților evreiești din nord-estul Ungariei, iar Maramureșul era recunoscut ca mare producător de fructe, materia primă pentru producerea alcoolului. Din punct de vedere economic producerea alcoolului era o metodă eficientă de a realiza profituri maxime cu investiții minime. Instalațiile de distilat erau artisanale, iar fructe se găseau din belșug.

Un document datat 1726 menționează că evreilor sigheteni le este permis să acorde împrumuturi țăranilor la o dobândă de 6 %, de asemenea ei aveau permisiunea de a „închiria” colectarea taxelor.²⁶² Aceste practici erau foarte răspândite într-o perioadă în care lipsa capitalului amenința să paralizeze activitățile economice. Împrumutul era acordat țăranilor la semănat, dobânda

²⁵⁶S. Y. Gross; Yitșahk Yosef Kohen, *op.cit.*

²⁵⁷Ibidem

²⁵⁸Ibidem

²⁵⁹Ibidem

²⁶⁰Ibidem

²⁶¹Peter Hanak, *op. cit.*, pag. 34

²⁶²S. Y. Gross; Yitșahk Yosef Kohen, *op.cit.*

percepându-se după recoltare. Nobilii, întotdeauna în căutare de capital lichid, lăsau în seama evreilor colectarea taxelor, pe domeniile lor, în schimbul unei sume plătite în avans.

Pentru a întări cele spuse mai sus trebuie să menționăm recensământul realizat în Ungaria între 1767 și 1768; au fost recenzați 5500 capi de familie. Potrivit acestui recensământ o treime din evreii recenzați nu au o ocupație bine stabilită, fiind considerați foarte săraci, 17% sunt arendași (arendatores), proprietari de hanuri și producători de alcool, aceste trei îndeletniciri reprezentând activitatea majorității evreilor de la sate din nord-estul Ungariei, Maramureșul fiind extremitatea nord-estică a Ungariei. Alți 17% sunt meșteșugari, majoritatea: măcelari, croitori, blănari, pantofari etc. Restul 37% se ocupă cu comerțul (mercatores), aproximativ un sfert dintre acești comercianți sunt specializați pe un singur tip de marfă (piele, textile, lână sau tutun), mai mult de jumătate sunt vânzători ambulanți.²⁶³

Stratul cel mai de jos al societății evreiești era compus din mărunți negustori ambulanți și negustori de vechituri (telali). Aceștia umblau din sat în sat colectând haine vechi, cârpe, ace, ață, piei de animale moarte, pene, în general surplusul gospodăriilor țărănești. O categorie superioară era aceea a negustorilor ambulanți care dețineau o căruță, aceștia având posibilitatea de a cumpăra un han sau un depozit unde puteau stoca marfa. Deasupra lor se situau evreii care dețineau o prăvălie.

Acei arendatores care apar în statistica menționată mai sus, în cele mai multe cazuri nu iau în arendă pământ, ci taverna sau hanul aflat pe un anumit domeniu nobiliar. De multe ori taverna era arendată împreună cu moara și distileria locală. Hanul sau taverna, aflate în mijlocul zonelor agricole, poate fi folosită și ca spațiu de depozitare a produselor agricole, înainte ca acestea să fie trimise spre oraș.²⁶⁴

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea numărul evreilor din Maramureș va crește spectaculos. După cele trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1793 și 1795), un mare val de imigranți, în special din Galiția, va intra în Ungaria. Se estimează că 25.000 au imigrat înainte de 1785 și încă 45.000 între 1785 și 1830.²⁶⁵ Datorită restricțiilor în vigoare, marea majoritate a acestor noi veniți se vor așeza în nord-estul Ungariei, mulți dintre ei în Maramureș. Dacă în 1787 în Maramureș sunt numărați 1214 bărbați evrei, în 1840 numărul lor crește la 9079 de persoane.²⁶⁶ În Sighet, în 1746, trăiau 10 familii de evrei (39 de persoane) iar în 1831 numărul lor crește la 431 de persoane.²⁶⁷

²⁶³ **Michael K. Silber** - The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe, editie online

<http://www.yivoencyclopedia.org/default.aspx>

²⁶⁴ **Peter Hanak**, *op. cit.*, pag.30

²⁶⁵ *Ibidem*

²⁶⁶ **Alexandru Filipașcu**, *op. cit.*, pag 152

²⁶⁷ Encyclopaedia Judaica, editie online

<http://www.bjeindy.org/resources/library/encyclopediajudaica>

Până în 1830 evreii au fost lipsiți de majoritatea drepturilor civile fundamentale cum ar fi: posibilitatea de a fi angajați în administrație, dreptul de a locui și munci oriunde în țară, posibilitatea de a practica alte meserii în afară de medicină și anumite sectoare comerciale. Pe lângă aceste dezavantaje ei erau nevoiți să plătească „taxa de toleranță”, doar pentru simplu motiv că erau evrei. Câteva dintre aceste neajunsuri au fost corectate printr-o lege din 1840, care va acorda evreilor dreptul de a locui oriunde în țara exceptând localitățile miniere și dreptul de a practica orice fel de meserie.²⁶⁸ Recunoașterea lor ca cetățeni cu drepturi depline va avea loc în 1867, printr-o lege votată câteva luni înainte de nașterea dublei monarhii. Actul din 1867 va fi completat în 1895, când religia iudaică devine acceptată, având un statut egal cu celelalte culte.²⁶⁹

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, chiar și după emancipare, când exista posibilitatea statornicirii în zone mai atractive din punct de vedere economic, populația evreiască a Maramureșului a continuat să crească printr-un continuu aflux de imigranți proveniți din Galiția și Imperiul Țarist. În 1880 evreii constituie 10,2% din populația Maramureșului, iar în 1910 13,7%.²⁷⁰ În Sighet vor fi 4.960 de evrei în 1890 (aproximativ 30% din totalul populației), în 1910 vor fi 7.981 (34% din populația orașului). După unele surse, în 1910, Sighetul era al doilea oraș din Ungaria în cea ce privește proporția populației evreiești.²⁷¹

Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, pe teritoriul Ungariei se vor observa diferențe profunde între comunitățile evreiești ortodoxe, tradiționaliste, și comunitățile neologe, mult mai deschise spre modernizare. Ruptura s-a produs odată cu Congresul evreilor din Ungaria, organizat la Budapesta în 1868-1869. Sud-vestul Ungariei era dominat de comunități neologe iar nord-estul era preponderent ortodox. Această diviziune s-a reflectat în dezvoltarea economică și integrarea socială. Comunitățile din sud-vest sunt mult mai dezvoltate din punct de vedere economic având un grad ridicat de integrare socială, pe când nord-estul este dominat de comunități tradiționaliste, rurale, vorbitoare de idiș.

De multe ori s-a vehiculat, cu naivitate, ideea că evreii agricultori ar fi o particularitatea a Maramureșului. La cumpăna dintre secolele XIX și XX agricultura era o ramură importantă în toate comitatele ortodoxe, o șesime din populația evreiască activă a acestor comitate se ocupa cu agricultura. În comitatele din nord-est (Bereg, Ugocea, Ung, Maramureș) procentul trece mult peste 20% din populația activă. În Maramureș, conform recensământului din 1910, 33,3% din populația evreiască se ocupă cu agricultura, 10% dintre ei fiind

²⁶⁸ **Istvan Pogany** - *Poets, revolutionaries and Shoemakers: Law and the construction of national identity in central europe during the long 19TH century*, în *Social & Legal Studies*, Ed. SAGE Publications, vol. 16, London, 2007, pag 101

²⁶⁹ Ibidem, pag.102

²⁷⁰ **Ioan Bolovan** - *Evreii din Transilvania între 1870-1930: contribuții demografice*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, Seria Historia, an 2005, vol. XLIV, pag. 546

²⁷¹ Encyclopaedia Judaica, editie online

<http://www.bjeindy.org/resources/library/encyclopediajudaica>

muncitori agricoli.²⁷² Foarte mulți agricultori evrei din Maramureș se încadrează în categoria micilor proprietari de pământ, 66,3% dintre micii proprietari de pământ evrei, de pe teritoriul Ungariei, locuiesc în comitatele Maramureș și Bereg.²⁷³

La începutul secolului al XX-lea numărul evreilor angajați în companii comerciale sau industriale este extrem de mic în Maramureș, fapt care arată sub dezvoltarea acestor domenii. În domeniul bancar și comercial avem 1,4% angajați față de 19,2% care își desfășoară activitatea independent în acest domeniu. În industrie și transporturi sunt înregistrați 0,7% față de 19,5% care activează independent în acest domeniu.²⁷⁴

Gradul de analfabetism este de asemenea foarte ridicat în rândul evreilor din Maramureș față de alte zone. Conform recensământul din 1910 64,7% dintre bărbați și 71,9% dintre femei sunt analfabeți. Pe când în Transilvania doar 28.1% dintre bărbați și 35.3% dintre femei sunt analfabeți. Dintre bărbații recenzați doar 0.7% sunt absolvenți de liceu în Maramureș față de 6.2% în Transilvania.²⁷⁵

Gradul de integrare socială este reflectat și de folosirea limbii maghiare. În același recensământ din 1910 14.7% dintre evreii din Maramureș declară limba maghiară ca limbă maternă față de 33.9% în Transilvania și 84.8% în Budapesta. Aici trebuie menționat că atât evreii din Maramureș cât și cei din Transilvania, care trăiau în mediul rural, locuiau în mijlocul unei populații care vorbeau limba română sau ucraineană.²⁷⁶

În articolul sau *Poverty and wealth in Maramarossziget at the turn of the 20th century*, Istvan Pogany face o radiografie registrului de taxe fiscale pe anul 1913 în Sighet. Cei mai de succes comercianți evrei pe care în găsește în acest registru sunt: Jozsef Stein, comerciant de vinuri, care plătește 181 de Coroane impozit pe venit, Zsigmond Klein, comerciant de cherestea, care plătește 225 de Coroane și Jakab Gluck, tot comerciant de cherestea, care plătește 139 de Coroane. Autorul remarcă cu umor că nici unul dintre ei nu câștigau cât proprietara neevreică a bordelului local, Szabina Almasy, care plătea 300 de Coroane impozit pe venit. Veniturile acestor oameni contrastează mult cu cele ale unor mici proprietari de pământ care plăteau 0,25 de Coroane impozit pe venit. Alte categorii, cum ar fi zilieri, câștigau atât de puțin încât nici nu erau înscriși în registrul fiscal.²⁷⁷

Din cei 80 de părinți evrei, înscriși în registrele de stare civilă ale orașului Sighet în primele 3 luni ale anului 1900, 10% sunt înregistrați ca zilieri.

²⁷² **Victor Karady** - *Religious Divisions, Socio-Economic Stratification and the Modernization of Hungarian Jewry after the Emancipation*, în *Jews in the hungarian economy 1760-1945*, ed. Magnes Press, Ierusalim, 1992, pag. 165

²⁷³ **Julianna Puskas** - *Jewish Leaseholders in the course of the Agricultural Development in Hungary, 1850-1930*, în *Jews in the hungarian economy 1760-1945*, ed. Magnes Press, Ierusalim, 1992, pag. 112

²⁷⁴ **Victor Karady**, *op. cit.*, pag. 180

²⁷⁵ *Ibidem*, pag 181

²⁷⁶ *Ibidem*

²⁷⁷ **Istvan Pogany**, *op.cit.*, pag 106

Alte meserii înregistrate în acest registru sunt: căruțași, telali, tinichigii, dintre aceștia un număr semnificativ sunt analfabeți.²⁷⁸

Trebuie să remarcăm că, în Sighet, evreii sunt majoritari în meserii care aduc câștiguri reduse cum ar fi căruțași, telali sau vânzători stradali. Dar nici unul dintre cei înscriși în registrul de stare civilă nu lucrează în serviciul public, ceea ce dovedește limitele integrării sociale a evreilor la începutul secolului al XX-lea.

În concluzie putem spune că Maramureșul a fost un bastion al evreilor ortodocși. În aceste condiții evreii din Maramureș au fost marcați de sărăcie, subdezvoltare economică și analfabetism. În ceea ce privește integrarea socială a evreilor aici, în Comitatul Maramureș, era una dintre cele mai slabe de pe teritoriul Ungariei. Totuși, nu trebuie să uităm Sighetul, insula, unde o mică parte a comunității evreiești privea cu speranță spre viitor, spre modernizare și integrare socială.

²⁷⁸Ibidem